

Isten, Haza, Szabadság

Szabó Richárd kiskundorozsmai segédlelkész 1848–49-ben

A magyar történettudomány egyik súlyos adóssága, hogy nem vetett számot azzal a szereppel amelyet az egyháziak játszottak Magyarországon a polgári átalakulás, különösképpen pedig az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményeiben. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a múlt század közepén a politikai elit gondolkozását még jelentős mértékben befolyásolták a kereszténység erkölcsi tanításai, a népesség legnagyobb részét kitevő parasztság, a magyarországi falvak népe számára pedig a vallásos-, illetve a világi élet és megnyilatkozás még nem vált szét egymástól, hanem összefonódott a kenyérkereső munkától kezdve egészen a társas életig. A haszonelvű szemlélet és gyakorlat erősödése, a hagyományos erkölcsi rend visszaszorulása még nem vált általánossá.¹

Nem pótolta az egyháziak szerepvállalásával kapcsolatos hiányérzetet a helytörténeti irodalom sem. Reizner János is csak egy-két mondat erejéig emlékezett meg 1884-ben megjelent munkájában a szegedi papság tevékenységéről: „A martiusi napok után Szeged papsága általában a szabadelvű haladás politicáját követte, s különösen az egyház fegyelmi és egyéb kérdésekben a lakosság rokonszenvétől kísért alkalmazkodást tanúsított. A papság ezen irányának vezére Nyáry Ferenc rókusai plébános volt, akinek követői között a legbuzgóbb volt Szabó Richárd belvárosi káplán...”² Kővér Lajos pedig a nemrég megjelent *Kiskundorozsma* című kötetben, mint maga írja, források híján „csak mozaikszerű képet”

¹ ANDRÁSFALVY BERTALAN: Az anyagi kultúra változása és az életmód átalakulása. In *Magyarország agrártörténete. Agrártörténeti tanulmányok*. Szerk.: Orosz István, Fűr Lajos, Romány Pál. [Bp.] 1996, 375. p.

² REIZNER JÁNOS: *A régi Szeged*. I. A negyvenes évek és a forradalom napjai Szegeden. Szeged, 1884. [A továbbiakban: Reizner 1884. I.] 227. p. – Reizner téved, amikor Szabó Richardot belvárosi káplánnak tekinti, hiszen ő váci egyházmegyés papként ekkor kiskundorozsmai káplán volt, vö.: *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Vaciensis pro anno aerae communis 1848*. Vác, d. n. 128. p., 184. p.

alkotott Kiskundorozsma 1848–49-es történetéről.³ Így azután azon sem csodálkozhatunk, hogy a helyi plébános nevének említésén túlmenően az egyháziak szerepének sem szentelt figyelmet.

Ugyanakkor figyelembe kell vennünk azt is, hogy 1848–49-ben a liberális közvélemény erőteljes politikai nyomást gyakorolt a klerikusokra annak érdekében, hogy azok aktívan vegyék ki részüket a polgári átalakulás munkálataiból, illetve Magyarország függetlenségi harcából. A korabeli, sajtóban uralkodó felfogás szerint a lelkészeknek nem csak joga, hanem egyúttal kötelessége is – akár a szószék igénybevételével – politizálni. Ennek legegyszerűbb módja az volt, ha – a korabeli szokásoknak megfelelően – a kormány rendeleteit nem csupán kihirdették, hanem magyarázatokat is fűztek hozzá. A radikálisok egyenesen az egyházi törvényekkel ellentétes fegyveres szolgálatot követelték meg a lelkészek-től: „... a potrohosság is fogy a fegyverforgatásban” – szögezte le egyik képviselőjük a *Marczius Tizenötödikében*.⁴ Mindezek figyelembevételével indokoltnak tűnik a célkitűzés, hogy az alábbiakban röviden áttekintsük egy olyan katolikus lelkész 1848–49-es tevékenységét, aki mindenben igyekezett ezen elvárásoknak megfelelni.

Szabó Richárd újságíró, író és 1848-ban még Kiskundorozsmán működő római katolikus segédlelkész 1820. május 6-án született a Zala

³ KÖVÉR LAJOS: A település az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején. In *Kiskundorozsma. Tanulmányok*. Szerk.: Kövér Lajos, Tóth Sándor László. Szeged, 1995. [A továbbiakban: Kövér 1995.] 157–167. p. – Itt azonban meg kell jegyezni, hogy a szerző még számos további forrást és feldolgozást is használhatott volna. Így például Herendi József munkáját (*A Jászkun-kerületek a függetlenségi harc alatt 1848- és 1849-ben*. Cegléd, 1901), *Kossuth Lajos összes munkái* XIV. kötetét (S. a. r.: Barta István. Bp., 1953.), illetve a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár korszakra vonatkozó iratait (IV. B/101. A Jászkun Kerület Bizottmányának iratai 1848–49). Így elkerülhetne volna azt a hibát, hogy Balajthy Vendel kiskun-kerületi kormánybiztos működéséről, aki 1849 februárjától kezdve jórészt Kiskundorozsmán folytatta szervező munkáját és akinek tevékenységét az OHB is elismerésre méltónak tartotta, egyetlen mondattal sem emlékezik meg.

⁴ MESZLÉNYI ANTAL: *A magyar katolikus egyház 1848–49-ben*. Bp., 1928, 169–213. p. [a továbbiakban: Meszlényi 1928.]

ANDICS ERZSÉBET: *Az egyházi reakció 1848–49-ben*. Bp., 1949, 58–64. p.

HERMANN EGYED: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973², 420–421., 427. p.

SZÁNTÓ KONRÁD: *A katolikus egyház története*. Bp., 1988². II. k. 405–406. p.

A potrohos papokról: *Marczius Tizenötödike*, 1. (1848. június 12.) 306. p.

megyei Szentgyörgyvölgyén. Iskoláit Vácon és Pesten végezte. Az 1830-as évek végén jelentkezett első szépirodalmi dolgozataival a *Rajzolatok*-ban, majd a Kovacsóczy által szerkesztett *Közleményekben*. Országos hírnévre azonban az *Életrajzokban* megjelent novelláival, illetve az ott közölt és a magyar irodalomban akkoriban teljesen újszerű leveleivel tett szert.⁵

Itt olyan szerzőtársakkal büszkélkedhetett, mint Pulszky Ferenc, Bajza József, Petőfi Sándor, Jókai Mór, Horváth Mihály és Sárossy Gyula. A negyvenes évek költőinek, irodalmi vénával rendelkező tagjainak írásai a divatlapokban láttak napvilágot. Fennállásukat a szerény mértékben polgárosuló közönség, különösen annak hölgytagjai biztosították, akik érdeklődéssel fordultak a drágább külföldi lapok helyett az izgalmas, olvasmányos, könnyen fogyasztható szórakozást ígérő orgánumok felé. A legsúlyosabb problémájuk ezen irodalmi divatlapoknak abban állt, hogy túl sok volt belőlük (*Pesti Divatlap, Életrajzok, Honderű*), s így késhegyre menő harcot vívtak egymással. A német származású Frankenburg Adolf ügyesen menedzselte lapját, az *Életrajzokat*, s azt fokozatosan irodalmi divatlappá alakította. Ennek megfelelően novellákat, beszéyleket, verseket, népmesemertetések, úti leveleket, értekezéseket és különféle tárcákat közölt. A szerkesztő célja pedig az elmagyarosodó városi polgárok között a polgári életforma, az irodalom és a magyar nemzetiség terjesztése volt.⁶

Frankenburg hamar felfigyelt arra, hogy a polgárosodás egyik, ha nem is leggyakrabban emlegetett velejárója, hogy a polgárosuló családok hölgytagjai is szeretnének olvasmányélményekhez jutni, lehetőleg nem olyan nagy erőfeszítések árán, mint amit pl. egy Jósika-regény elolvasása jelentett. Kézenfekvő volt, hogy a hölgyeket gyenge pontjuknál lehet behálózni, azaz a szerelem és a házasság témakörében. Ezen felismerés eredményeként robbant be irodalmi életünkbe Szabó Richárd is, aki éveken át publikálta a lapban *Nők világa* című irodalmi leveleit, majd 1847-ben könyv alakban is megjelentette azokat. E levelek műfaját ma már nehéz

⁵ SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. XIII. k. Bp., 1909, 259–261. p. [a továbbiakban: Szinnyei 1909. XII. k.]

⁶ *A magyar sajtó története*, I. 1705–1848. Szerk. KÓKAY GYÖRGY. Bp., 1979, 618–630. p. SZERB ANTAL: *Magyar irodalomtörténet*. [Bp.,] 1991⁹, 306–307. p.

meghatározni. Filozofikusak, de hiányzik belőlük a filozófiánál nélkülözhetetlen eredetiség és elvonatkoztatás szándéka.⁷ Irodalmi igényességgel megfogalmazott mondatainak összege leginkább egy közepesen gyenge értekezésre emlékeztetik az olvasót, a józan ész mellett fel-felbukkanó katolikus erkölcsi követelmények viszont inkább egy prédikáció hangulatát idézik.⁸ Összességében talán akkor járunk a legközelebb az igazsághoz ha e leveleket praktikus házassági tanácsok gyűjteményének tartjuk kispolgári származású nők számára. A siker nem is váratott magára sokáig. A forradalom kitörésének pillanatában Szabó – különösen mint elbeszélő – a nők kedvelt írója volt.

Szerelemről, illetve házasságról alkotott koncepciója nem volt túl bonyolult. Megkülönböztette a testi gerjedelmeket a szellemibb és ezért nemesebb gyönyörűségtől, „azon belső lelki rokonság”-tól, „minek kútforrása az egymásért égő szív”.⁹ Mikor a *Szerelem és lemondás* című „beszélyében” Romlaki Gusztáv, a hazafiság és emberiség ügyének őszinte harcosa – a társadalmi korlátokat áthágva –, beleszeret Varannói Gábor gróf feleségébe, a karcsú, barna nő kökénykék szemeiben „szelíd fény reszketett”. Egy Jósika-regényből történő felolvasást követően a férfi megvallja érzelmeit, a grófnő azonban hamarosan magához rendeli és örökre búcsúzik a szépreményű hazafitól, egyúttal nehezményezi érzelmei feltárását. Romlaki költői kérdéssel válaszol:

„ – Hogyan grófné... hát örökké emésztő tűz martalékvá akart volna tenni bennünket? Nem érzett magában ösztönt a szent érzelemnek, mi lelkeinket összefűzte, nevet adni? Én nem bírok regényhősök erejével; nem tehetem, hogy a nap melegét ne érezzem, a madár dalát ne halljam; nem tudom lelkemet megölni. És azután oly tiszta, oly fönséges a mi

⁷ SZABÓ RICHARD: *Nők világa*. Pest, 1847, 22. p. [A továbbiakban Szabó R. 1847.] – Itt pl. arról értesülhetünk, hogy a „...férfiú, erősebb testalkata s idegrendszerénél fogva, mind szellemileg, mind testileg a hölgy felett áll... A hölgyet inkább szív, mint ész vezeti, inkább érez, mint gondolkodik...”

⁸ Meglepő, milyen határozottan védelmezte ekkor még Szabó Richárd a házasság felbonthatatlanságát, noha ezt a részt utólag szúrta be művébe. Szabó R. 1847, 26–35. p., vö.: Szabó Richard: „Egy hölgyhöz czáfolatul”. In *Életképek*. Szerk.: Frankenburg Adolf. 5. (1846/17. sz.) 513–516. p.

⁹ Szabó R. 1847, 21. p.

vonzalmunk, hogy miért pirulnánk önmagunk előtt, ha szerelemmé kereszteltük?”¹⁰

1846-ban publikálta az *Életképek*ben első „beszélyét”: *A regény és valót*. A törvénytelenül született Árva Peti története ezúttal irodalmi formába öntve közvetíti már korábban is hangoztatott gondolatait: tiltakozását az árvaügy rendezetlensége ellen, a születéssel együtt járó társadalmi gátak és kötöttségek igazságtalanságát, mindenek előtt pedig első és egyetlen igazi témáját: férfi és nő kapcsolatát, a szerelem igazi és mély értelmét. A meglepő az, hogy ez a beszélye nincs is rosszul megírva, noha a társadalmi vonatkozások néha kissé erőltetetten törnek felszínre. A szerelem a testi vonzalmon túllépve itt is lelki dimenziókat kap. Részlet a főhős monológjából:

„Ha tudjátok mit tesz szeretni? ha tudjátok, mit tesz a szívnek minden percben mintegy varázsihletésre kisarjadzó érzéseinek véghetlenségével egy lényen függni, kinek szépsége és jósága előttetek drágakökként ragyog, – ha a ti szíveteket is ily érzelemár elborította, érzelemár, mely gyöngy-hullámaival az egekbe ragadó gyönyöröknek csak érezhető, de ki nem mondható boldogságot rejtő tengerébe sodort, – ha a szellemtiszta érzelmek fönséges magasztossága dobogó szíveiteket mennyei élveknek befogadására szellemesítette: akkor meg fogtok érteni, ha szőszegénységemben érzelmeimnek egész világát ez egy szóba öntöm ki: szerettem.”¹¹ Ezekkel az írásokkal ma sem vallana szégyent igényesebb női magazinokban, feltéve, ha egyébként is fokozatosan lazuló erkölcsi elveit sutba dobná. A piaci igények formálták a szerelem, a női szívek szakértőjévé, országosan ismert és a nők körében különösen kedvelt elbeszélővé 1848 márciusára a kiskundorozsmai káplánt.

Jelen pillanatban nem tudjuk pontosan rekonstruálni, hogyan fogadták Kiskundorozsma polgárai az 1848. március 15-i pesti forradalom és az azt követő politikai események hírért. A már említett Dorozsma története utal a Jászkun kerületek kiváltságos helyzetére a forradalmat megelőzően, s ezzel azt sugallja, hogy a dorozsmaiakat sem töltötte el felhőtlen

¹⁰ Szerelem és lemondás. In SZABÓ RICHÁRD: *Beszélyei*. Pest, 1858, II. k. 101–102. p. [a továbbiakban Szabó R. 1858.]

¹¹ SZABÓ RICHÁRD: *Regény és való*. In Szabó R. 1858, I. k. 182. p.

¹² Kövér 1995, 157–158. p.

boldogság a politikai változások következtében.¹² Ennek némiképp ellentmond az az 1848. április 2-án Dorozsmán tartott egyházi ünnepély, amelyen a helyi lakosság a békés átalakulást ünnepelte. A szónok természetesen Szabó Richárd helybéli káplán volt.

Mint mindig, ezúttal is filozófiai magasságokból közelítette meg témáját. Az egyesek, épp úgy, mint az egész – mondotta – csak lépésenként haladhatnak előre a tökéletesedés pályáján. Az öntudatukra ébredt nemzetek jogot, igazságot és szabadságot követeltek – váltott át az egyetemes történeti dimenzióra. Magyar hazánkban is a „polgári szerkezet” kialakítása a cél, ami más országokban Magyarországgal ellentétben polgárvér ontásába került. Ezért már prédikációja elején Isten áldását kérte V. Ferdinánd királyra és a nemzet élén álló hazafiakra.¹³

A szó legnemesebb értelmében vett vallásosságra buzdította híveit, hiszen a vallástalanság szerinte erkölcstelenséget szül, amely végső soron a polgári jólétet is megsemmisíti. Az önérdek mellett a közjó fontosságára hívta fel hívei figyelmét, sürgette a rend és a még fennálló törvények tiszteletben tartását, óvott a vagyonnak, személynek megtámadásától, a „közcsendnek felzavarását”-tól, s azt sem rejtette véka alá, hogy az adózás nem fog a szabadság beköszöntével megszűnni.¹⁴ Nyomatékosan hangsúlyozta a nemzetőrségi szolgálat és a császári katonaság emberanyagát korábban biztosító katonafogdosás közötti különbséget is:

„Egy másik kötelesség, melyet a haza 's saját magatok érdekében teljesítenetek kell, a haza 's belbátorság védelmére késznek lenni. Isten ne adja: de ha az események tengeréből oly napok merülnének fel, melyek a hazára nézve veszélyesek; ha az önérdek, 's jogbitorlás, ha a nép 's nemzetnek a szabadságát ismét rabláncokra fűzni vágyó ármány emelkednék fel a régi rendszer romaiból, akkor a hazának a ti védő karaitokra lészen szüksége; akkor nektek a szántó vasat fegyverrel kell felcserélnetek.”¹⁵

Szabó Richárd nem az a fajta ember volt, aki bort ivott és vizet prédikált. A polgári átalakulás, a nemzeti ügy melletti elkötelezettségét bizonyítandó, az egyházi előírásokat áthágva szakállt és bajuszt növesztett

¹³ *Egyházi beszéd, melyet a békés átalakulás végett a váci egyházmegyei kormány által rendelt 's Dorozsmán ápril 2-án megtartott egyházi ünnepély alkalmakor mondott Szabó Richárd, helybéli káplán. Szeged, 1848, 3–6. p. [A továbbiakban: Szabó R. 1848/1.]*

¹⁴ Szabó R. 1848/1., 7–14. p.

¹⁵ Szabó R. 1848/1., 15. p.

és személyesen is részt vett a nemzetőrség fegyvergyakorlataiban.¹⁶ Országos hírnevét mégsem ez a prédikációja, hanem a cölibátus ellen intézett rendkívül durva támadása öregbítette. Az 1848-i cölibátusellenes mozgalmak előzményei a reformkorba nyúlnak vissza. 1842. december végén Nyitra vármegye közgyűlésén mozgalom indult a papi nőtlenség eltörlése érdekében. 1848 tavaszán azután számos röpirat és cikk szorgalmazta – a papságnak a társadalomtól történt elkülönülését megszüntetendő – a cölibátus eltörlését.¹⁷

Röpiratának bevezetésében üdvözli a szólásszabadságot és reményét fejezi ki, hogy az egyházfegyelem terén hamarosan reformok születnek. A reform szükségességét azzal indokolja, hogy a felvilágosodás következtében a klérus tekintélye összeomlott, s így állását meg kell változtatni. E tekintély elvesztésének fő oka, hogy a papság „...a nép s nemzet érdekei mellett hidegséget tanúsított, csak a hatalomnak bókolt”.¹⁸ Ami mögött persze ismét csak a cölibátus káros hatását sejtí, hogy végre levonja következtetését: a cölibátust, mint egyházfegyelmi szabályt el lehet törölni. Ezt követi egy hosszas egyháztörténeti áttekintés, ahol olyan magvas megállapításokkal találkozhatunk, mint például hogy a cölibátus volt a reformáció elterjedésének egyik oka, vagy pl. hogy a cölibátus szülte az egyháztörténelemben szép számmal előforduló hitszegéseket, mérgezéseket, házasságtöréseket, vérfertőzéseket, gyermeksikkasztásokat, rablásokat és sikkasztásokat, amelyek a papság nősülése esetén mind-mind elenyésznének. A tridenti zsinat szerinte Jézus és az apostolok tanítása ellenére emelt válaszfalat a klérus és a világiak közé, amit ezért ideje lerombolni.¹⁹ Javaslatá szerint a főpapoknak ez ügyben tartományi zsinatot kellene tartaniuk, s a cölibátust magának az egyháznak kellene eltörölnie. Biztos, ami biztos, végezetül utal az állam egyház fölötti felügyeleti jogára is, leszögezve, hogy ha az egyház nem adja vissza a papságnak ezen „emberi jogát”, akkor azt az állam kötelessége megtenni.²⁰

¹⁶ Reizner 1884. I., 227. p.

¹⁷ ZSIGOVITS BÉLA: *A papi nőtlenség (coelibatus) története Magyarországon*. Bp., 1914, 100–115. p.

¹⁸ SZABÓ RICHARD: *A coelibatus*. Szeged, 1848, 9. p. [a továbbiakban: Szabó R. 1848/2.]

¹⁹ Szabó R. 1848/2., 20–62. p.

²⁰ Szabó R. 1848/2., 63–69. p.

A röpirat érvrendszere nem tér el jelentősen elvbarátainak érvrendszerétől, hiszen anyagát a Szentírásból (pl.: Jézus apostolaitól sem kívánta meg a cölibátust), a történeti tapasztalattal alátámasztott erkölcsi életből (a cölibátus természetellenes állapot, az egyházi vezetők is gyakran áthágták e szabályt (lásd pl. a IV. Sixtus által alapított bordélyházat), valamint a felvilágosodás és a liberalizmus érvrendszeréből (a cölibátus elszigeteli a papságot a társadalom egészétől) meríti.²¹ Feltűnő viszont, hogy teológiai érvekkel nem operál, mint amilyen például a papság és a házasság szentségének egyébként hamis szembeállítását. Hangvétele szélsőségesen radikális, ami azonban a korszakban egyáltalán nem egyedüli és leginkább a Ronge-féle mozgalomhoz csatlakozott és 1848 tavaszán hazatért Horárik János stílusára emlékeztet.²² Az előzmények ismeretében azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, milyen hatalmas lehetőségek nyíltak volna meg Szabó Richárd előtt abban az esetben, ha az egyházi hatóságok valóban eltörölték volna a cölibátust.

A cs. kir. hadsereg magyarországi támadása pillanatok alatt véget vetett a cölibátusról folyó vitáknak. Szabó Richárdot Szentkirályi Mór, a Jászkun kerület főkapitánya szólította fel dorozsmai látogatása során arra, vállalja el a 14. (Lehel) huszárezred táborigaznagyi állását, amelyet 1848 októberétől kezdődően a Jászkun kerület önkéntes, majd sorozott újonciból állítottak ki. A segédlelkész igent mondott, de bevárta egyházi előljárói engedélyét, s csak azt követően érdeklődött, hová is kellene utaznia. A Jászkun kerületek központi bizottmánya közben is járt kinevezése érdekében a hadügyminisztériumnál, s ugyanezt tette Ferenczy Albert alezredes, az ezred szervezését kézben tartó honvédtiszt is 1848. december 28-án. Ennek ellenére Szabó hoppon, illetve alkalmazás nélkül maradt, mivel Ferenczy alezredes egy másik lelkészt, Dudás Jánost is

²¹ BARICZ ÁRPÁD: *Coelibatus: pokol?! Az 1848-as coelibatus ellenes alsópapi mozgalmak érvrendszere*. Szeged, 1998, (kézirat,) 22–37. p. A munka címével ellentétben mindössze két röpirat feldolgozásának eredményeképpen született, s a forráskritika nem tartozik a szerző erős oldalai közé.

²² TORDAI GYÖRGY: *Az 1848-as márciusi ifjak az egyházzól és a vallásról*. [Bp.,] 1965, 216–222. p. – Ugyanakkor ez a röpirat természetesen kiváltotta a sztálinista Tordai György őszinte elismerését.

felterjesztett kinevezés végett és végül is a Lehel huszárokhoz utóbbi nyert kinevezést.²³

Az állás nélkül maradt lelkész ekkor Debrecenbe utazott és 1849. február 10-én tábori lelkészi alkalmazásáig állást kért a hadügyminisztériumban. Mészáros Lázár hadügyminiszter 1848. február 12-én nevezte ki „az aldunai táborban szerzett érdemei méltánylatául” tábori lelkésznek, majd március 13-án a 16. (Károlyi) huszárezredbe osztotta be. Az aldunai táborra történő utalás valószínűsíti, hogy Szabó már 1848-ban részt vett a szerb felkelők ellen folytatott küzdelemben.²⁴

Mint viselte magát az egykori dorozsmai káplán új állásában, arról egyértelmű felvilágosítással szólnak pályatársai. Degré Alajos alszázados, a márciusi ifjak egyike, maga is író, visszaemlékezéseiben olvashatjuk a következő sorokat: „A Károlyi-huszárezrednél az irodalom is képviselve volt; Podmaniczky Frigyes s engem kivéve, az akkori idők legkedvesebb beszélyírója, Szabó Richárd volt ezredünk lelkésze. Inkább lehetett katonának, mint papnak nézni, az ezred egyenruháját viselte, köztünk lovagolt, s nem idegenkedett néha löport is szagolni.

Mikor Békéscsabára bevonultunk, díszistentisztelet tartott. Természetesen Szabó Richárd mondta a misét. Mulatságos volt látni azokat a tót asszonyokat, hogy szórták a keresztet, mikor meglátták a pödrött bajszú, sarkantyús csizmás papot, kinek rövidke miseinge alól a lovaglónadrág kilátszott; a segédletet pedig két huszártiszt teljesíté.”²⁵

A 16. huszárezred másik alszázadosa, Podmaniczky Frigyes báró is megerősíti naplójában a fentebb előadottakat: „Lelkészeink kitűnően

²³ Szabó Richard – Jászkun kerületek főkapitánya. Dorozsma, 1848. december 9. Mellette a kerületek központi bizottmányának átirata a HM-hez. Jász-Nagykun-Szoknok Megyei Levéltár IV. B/101. A Jászkun Kerületek Bizottmányának iratai, 1848/49. 1973/1848.

Ferenczy Albert – HM. ?, 1848. december 28. Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] H 75 1849:367 (iktatókönyv 8. k.).

A 14. (Lehel) huszárezredről KEDVES GYULA: *A szabadságharc hadserege I. a lovasság*. [Bp.,] 1992, 60. p. [a továbbiakban: Kedves 1992.]

²⁴ Szabó Richard – HM. Debrecen, 1849. február 10. MOL H 75 1849:2557.

Kinevezése: Közlöny 2. (1849. február 13.) 95. p.

Beosztása: Közlöny 2. (1849. március 18.) 195. p.

²⁵ Degré Alajos: *Visszaemlékezéseim*. S. a. r.: UGRIN ARANKA. Bp., 1983, 247. p.

Degré Alajosról BONA GÁBOR: *Kossuth Lajos kapitányai*. Bp., 1988, 167. p.

viselték magukat; csak református szent atyánkat [Sic! A szerző Harsányi Sámuelre utal – Z. P.] tartottam kötelességemnek meginteni, hogy hosszas szónoklatot az én huszárjaim aligha fognak szívesen venni.”²⁶

Szabó Richárd 1848–49-es szerepével kapcsolatban mind Ambrus József, mind pedig Meszlényi Antal annak a véleményének adott hangot, hogy az egykori dorozsmai káplán szerepet játszott dr. Hernoegger Antal kókai plébános Damjanich János tábornok által megparancsolt 1849. április 7-i kivégzésében. Meszlényi csak annyit ír az esetről, hogy a kókai plébános fejére állítólag már a tavaszi hadjárat megindításakor halált kiáltottak, majd így folytatja: „Siettette ezt az a bosszúállás, mellyel Szabó Richárd volt káplánja, most Damjanich tábori papja s egyik rokona forralt ellene.”²⁷ A probléma csak az, hogy Szabó sohasem volt Damjanich hadlelkésze és az sem valószínű, hogy jelen lett volna az április 7-i Szentkirályi erdőben végrehajtott kivégzésnél.

Adataink vannak ugyanis arra, hogy tavasszal már a népszerű irodalmár tábori lelkészként a 16. huszárezrednél működött.²⁸ Erről az ezredről viszont tudjuk, hogy noha emberanyaga viszonylag hamar összegyűlt, felszerelése és kiképzése igen vontatottan haladt. 1849. január elején a felszerelés alatt álló ezredet Békésbe telepítették át, s csak február végére sikerült a 2. őrnagy osztályát felszerelni és Bem csekély lovassággal rendelkező erdélyi hadtestéhez irányítani. Ez az osztály a szabadságharc bukásáig Erdélyben, illetve a Temesközben harcolt. Az ezred többi részének felszerelése továbbra is vontatottan haladt, s további négy

²⁶ B. PODMANICZKY FRIGYES: *Naplótöredékek, 1824–1886*. II. köt. 1844–1850. Bp., 1887, 293. p.

²⁷ Meszlényi 1928, 199. p. – Az igazsághoz tartozik, hogy Meszlényi, aki Ambrus munkájára hivatkozik (*Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban résztvevő római és görög katolikus paphonvédek albuma*. Szerk.: AMBRUS JÓZSEF. I. köt. Nagyikinda, 1892.), még egy félreértéssel megtoldta az ügyet, ti. azzal, hogy Szabó Damjanich tábori lelkésze volt. Ambrus fent említett művének 31. oldalán a következőket írja: Hernoegger... „valószínűleg rosszlelkű ellenségei bosszújának esett áldozatul; kiváltképp ellensége volt egykori káplánja, Szabó Richard, ekkor a magyar hadseregben tábori lelkész [és nem Damjanich Jánosnál – Z. P.], később aposztatált; és egy rokona, ki mint honvéd hadnagy Damjanich alatt szolgált...”.

²⁸ MOL H 75 1849:8888 (iktatókönyv 10. k.), 1849:18814 (iktatókönyv 12. k.). Hernoeggerről: *A vácsi egyházmegye történeti névtára*. II. köt. A papság életrajzai. Vác, 1917, 769. p.

százada csak 1849 júniusának közepén került hadműveleti területre, a 4. osztálya pedig még később, ami nagyon valószínűvé teszi, hogy Szabó Richárd nem volt jelen a plébános kivégzésénél.²⁹ Ugyanakkor a kivégzés részletei máig sem tisztázottak kellőképpen. Mindazonáltal valószínű, hogy hitelt adhatunk Elekes István 3. zászlóaljbeli főhadnagynak (majd 1849. június 1-től százados) visszaemlékezéseinek, amely szerint a kókai plébánost saját hívei panaszolták be Damjanichnál az ellenséges fővezér proklamációjának felolvasása és a „magyar ügy” bántalmazása miatt.³⁰

A szabadságharc bukását követően Szabó Richárd Magyarországon vagy esetleg Erdélyben bujkált. Tartózkodási helye az egyházi hatóságok előtt is rejtély volt, amint arról Mericzay Antal váci káptalani helynök 1850. március 15-én kelt levelében Scitovszky János esztergomi érseket tájékoztatta. A megtorlás hullámainak elültével az 1850-es évek közepén Kolozsváron bukkant fel. Áttért a református hitre, ami az előzmények ismeretében nem túl meglepő. 1858-ban Pestre tette át székhelyét, ahol mint lelkes lapszerkesztő és író volt ismeretes. Még felsorolni is hosszadalmas azokat a lapokat, amelyeket szerkesztett: Erdélyi Múzeum, Divatcsarnok, Képes Családi Lapok, Gyermekbarát, Ifjúság Lapja, Magyar Bazár. Újságírói és regényírói tevékenysége mellett fordítóként is tevékenykedett. 1873. augusztus 9-én az Abaúj megyei Felsőkázmárkon érte utol a halál.³¹

Életében, regényhőseihez hasonlóan, előítéletek, valamint társadalmi igazságtalanságok ellen és a szív jogainak kiterjesztéséért harcolt. Munkássága, noha írói művei eltörpülnek Jósika és Eötvös mellett, máig őrzi a múlt század közepének női érzés- és ízlésvilágát, amelynek kialakításában ő is jelentős szerepet játszott. 1848–49-ben liberális

²⁹ Kedves 1992, 60–61. p.

³⁰ ELEKES ISTVÁN: Jellemvonások Damjanich életéből. In *Történelmi adattár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjárataból*. Szerk.: Vahot Imre és Gánóczi Flóris. III. köt. 5–6. p. – Ez az eset szép példája annak, hogy az egyháztörténészek hadtörténeti irodalomtól való irtózása milyen félreértésekhez vezet.

³¹ Szinnyei 1909. XII. köt. 259–261. p. – Szinnyei tévesen helyezi Felsőkázmárkot Szepes megyébe, hiszen ez a falu az Abaúj megyei szikszói járásban feküdt, lásd *A magyar szentkorona országainak megyei térképei*. Rajzolta: HÁTSEK IGNÁCZ. Bp., 1880, XXIX. térkép.

meggyőződésű klerikusként határozottan támogatta a rendszerváltozást, a polgári átalakulás zökkenőmentes végrehajtását és a nemzetőrség megszervezését Dorozsmán, majd tábori lelkészként kivette részét az ország védelméből is. Egész életét, ellentmondásoktól sem mentes életpályáját és egyéniségét a papi nőtlenségről írt röpiratának egyik, Eötvös József bárótól származó mottója hatotta át: „Ki e kor győzelmeinek nem örül, az a hazának s nemzetének ellensége.”³²

³² Szabó R. 1848/2., 4. p.

Egykorú litográfia az eszéki ütközetről (1849. január 30.)